

POLİTOLOGİYA

UOT 342-34

AZƏRBAYCANDA SİYASİ TRANSFORMASIYALAR
ŞƏRAİTİNDƏ İNFORMASIYA SİYASƏTİ

X.Q.NİYAZOV

AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu
xalid-555@mail.ru

Siyasi elmin ən ziddiyyətli məqamlarından biri olan transformasiya prosesləri ölkələrin sosial həyatına hər zaman ciddi təsirini göstərmiş, cəmiyyətlərdə bir sıra istiqamətlər üzrə ənənəvi standartları dəyişdirə bilmişdir. Tədqiq edilən məqalədə siyasi transformasiyalar şəraitində informasiya siyasətinin vətəndaş cəmiyyətinin həyatında oynadığı əhəmiyyətli roldan danışılır. Onun hüquqi-demokratik dövlət quruculuğu prosesində ən vacib amillərdən biri olduğu elmi faktlarla əsaslandırılır. Eyni zamanda informasiya siyasətinin mahiyyəti, məzmunu, təbliğat imkanları xarici ölkə alimlərinin elmi-nəzəri araşdırmaları kontekstində ciddi təhlil edilmişdir. Məqalədə Azərbaycan Respublikasında yürüdülmən informasiya siyasətinin, hüquqi dövlət quruculuğu və həyata keçirilən demokratik islahatlarla qarşılıqlı vəhdəti, onların bir-biri ilə əlaqələndirici fəaliyyəti tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: demokratiya, siyasi sistem, vətəndaş cəmiyyəti, informasiya, hüquqi dövlət, Azərbaycan Respublikası, siyasi transformasiya.

Mürəkkəb sosial-iqtisadi, siyasi proses olan transformasiya istənilən ölkə həyatında hər zaman mühüm dəyişikliklərlə müşayiət olunmuş, cəmiyyətlərdə bir çox istiqamətlər üzrə ənənəvi standartları radikal şəkildə dəyişdirə bilmişdir. Xüsusən də siyasi - iqtisadi müstəvidə transformasiyalar həm bir-birini tamamlayaraq yeni stereotiplərin köhnələr üzərində birmənalı üstünlüyünü şərtləndirmiş, həm də inkişaf prosesinin gedişinə əsaslı surətdə təsir göstərmişdir.

Siyasi transformasiya siyasi sistemin və ya onun strukturunun ayrı-ayrı elementlərinin formasının, təbiətinin, xarakterinin dəyişməsi prosesidir. Burada əsas olan siyasi həyatın forma və məzmununun, onun institusional sferalarının, norma və dəyərlərinin, siyasi davranış modelinin dəyişməsidir. Bir sistemdən digərinə keçid eyni zamanda müəyyən siyasi kursun formalaşdırılıb həyata keçirilməsini özündə ehtiva edir.

Bütövlükdə, sistemin transformasiyası gedişində istər siyasi elitanın, istərsə də geniş kütlələrin davranışı əsaslı dəyişikliklərə məruz qalır. Bu zaman ictimai-siyasi proseslərə rəhbərlik edən liderlərin həyata keçirdiyi siyasət

əvvəlkindən fərqlənir. Elmi ədəbiyyatda siyasi sistemin dörd forması müəyyən olunmuşdur:

1. Plüralist demokratiya nəzəriyyəsinin müəlliflərindən Amerikalı politoloq R.A.Dalın təsnif etdiyi demokratik, avtoritar, totalitar sistem [10,18].
2. Nəzəri və müqayisəli siyasətşünaslıq üzrə mütəxəssis olan digər bir Amerikalı alim – H.Almondun müəyyənləşdirdiyi anqlo-amerikan, Avropa, sənayeəqədər və totalitar sistemlər [8,23].
3. Əsasında cəmiyyətin idarəçilik üsullarının durduğu administartiv – komanda, rəqabətli, sosiomədəni sistem [14,26].
4. Dövlətin siyasi sistemdə yerinə və roluna görə müəyyən olunan etaktratik (hakimiyyət-mülkiyyət) sistem [17,19].

Qeyd edilənlərdən aydın görünür ki, siyasi sistemləri müxtəlif rakurslardan tədqiq etmək mümkündür. Onların birindən digərinə transformasiyası tək-cədvəl idarəçilik formasını deyil, eyni zamanda dövlət və cəmiyyət arasında münasibətlərin hansı müstəvidə qurulmasını da müəyyənləşdirir. Bu o deməkdir ki, transformasiyanın aparıcı gücü məhz cəmiyyətdir, xalqdır. Lakin insanlar heç də həmişə dəyişikliklərin doğru yollarını seçmək üçün lazımı imkanlara malik olmurlar. Adətən, dəyişiklik variantları obyektiv və subyektiv amillərin qarşılıqlı münasibətlərindən asılıdır. Daha güclü olduqları halda subyektiv faktorların fəaliyyəti transformasiyanın istiqamətini fərdlərin maraqlarına uyğun dəyişdirə bilər. Nəticədə transformasiya mütərəqqi və ya repressiv ola bilər.

Sistemin transformasiyası bir sıra obyektiv amillərin üstünlüyü şəraitində spontan xarakter daşısa da, xarici qüvvələrin təsirindən uzaqlaşmaqla hər hansı bir kəskin dəyişikliyə uğramadan baş tutur. Rəvan gedən transformasiya prosesi cəmiyyət həyatında əhəmiyyətli inkişaf meyilləri ilə müşayiət olunur. Transformasiya, həmçinin ölkələr qrupunu, ayrılıqda götürülmüş bir ölkəni və cəmiyyət həyatını əhatə etməklə ümumi və lokal miqyasda baş verə bilər.

Postkommunist transformasiyasına gəldikdə isə o demokratik sistemə keçid prosesinin klassik modellərindən bir sıra spesifik iyerarxik prosedurların struktur faktorları baxımından fərqlənərək, tranzitar formaların qarşılıqlı xarakterini özündə əks etdirmişdir. Tanınmış amerikalı tranzitoloq V.Bans bu xüsusda qeyd edir: "Postkommünizm demokratiyaya keçiddən daha böyük bir şeydir; bu, siyasəti, iqtisadiyyatı və ictimai həyatı əhatə edən inqilabdır" [22, 92].

Qeyd olunmalıdır ki, postkommunist transformasiyası demokratik aktorların çatışmazlığı, cəmiyyətdə sosial və siyasi kapitalın yetərinə inkişaf etməməsi, elita və kütlənin prioritet və dəyərlərinin müəyyənləşdirilməsində fikir ayrılığına əsaslanan subyektiv məqamlara malik olmuşdur. Məhz postkommunist transformasiyası bəzi hallarda hakim elitanın demokratik sistemə keçid prosesində hakimiyyətdə qalaraq daha güclü mövqeyə sahiblənmə biləcəyinin mümkünliyünü üzə çıxarır.

Azərbaycanda, eləcə də digər postsosialist ölkələrində siyasi transformasiya siyasi mühitin məzmununda yaşanan dəyişikliklərdə əks olunmuş ziddiyətli proses olmuşdur.

Ölkədə siyasi sistemin transformasiyasını iki mərhələyə ayırmaq mümkündür. 1990-cı illərin əvvəllərini əhatə edən ilk dövr milli dövlətçiliyin yaranması ilə xarakterizə olunsun da, ictimai-siyasi və geosiyasi proseslər siyasi transformasiyanın xarakterini şərtləndirmiş, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi vəziyyəti gərginləşdirmişdir. Bu da öz növbəsində ölkəni sürətlə böhrana doğru yuvarlamış, Azərbaycanın müstəqilliyini ciddi sual altında qoymuşdur. Bu fonda uğurlu informasiya siyasətindən də danışmaq mümkünsüz idi.

Ümumiyyətlə, bu dövrdə ölkədə hüquqi, demokratik siyasi sistemin yaranmasına qabil hakimiyyət yox idi. "... həmin dövrdə iqtidarda olan qüvvələr xalqı ümummilli maraqlar ətrafında səfərbər edən, onun kimliyini, yaratdığı dövlətin və siyasi sistemin xarakterini, mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlayacaq məqsədyönlü siyasət həyata keçirə bilmədi. Keçmiş ictimai-siyasi sistemdə formalaşmış bütün dəyərlərdən, o cümlədən elmi, intellektual və mənəvi potensialdan kütləvi şəkildə imtina meyli cəmiyyətdə ciddi siyasi-ideoloji boşluq yaratdı" [4]. Bütün bunlar siyasi transformasiya prosesinin ağır getməsinə şərtləndirmiş, Azərbaycan cəmiyyətini yeni problemlərlə üz-üzə qoymuşdur.

Yaranmış vəziyyətdə demokratik dəyərlərə söykənən siyasi sistemə keçid və cəmiyyət tərəfindən dəstəklənən milli liderə ehtiyac özünü tam şəkildə büruzə verirdi. Bu dövrdə Azərbaycanda yeganə belə şəxs görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev idi. Məhz onun rəhbərliyi ilə hüquqi, siyasi, iqtisadi müstəvidə başlanan, islahatlar demokratik dövlətin və vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasını təmin etmiş, eyni zamanda siyasi sistemin transformasiyanın növbəti vacib mərhələsinin başlanmasını şərtləndirmişdir. Ulu öndər 1993-cü il iyunun 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilərək respublikanın demokratik yolla inkişafının zəruri olduğunu vurğulayaraq bildirmişdir: "Müstəqil Azərbaycanda demokratiya inkişaf etdirilməlidir. Siyasi plüralizm geniş yol verilməlidir. Azərbaycan Respublikasında Konstitusiyanın pozulmasına, qanun pozuntularına yol verilməməlidir. Dövlət quruculuğu və cəmiyyətin formalaşması məhz demokratik prinsiplər əsasında olmalıdır. Siyasətdə və iqtisadiyyatda sərbəstlik, hüriyyət, insan azadlığı, insan hüquqlarının qorunması və sərbəst iqtisadiyyat, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri bərqərar olmalıdır" [2,9].

Ümummilli lider Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə gəlişi ilə ölkədə ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi tərəqqi prosesinə start verildi. Ən əsası isə demokratiya, bazar iqtisadiyyatı, eyni zamanda, milli dövlətçilik sahəsində əməli addımlar atılmasına başlandı. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən siyasi islahatlar ilk növbədə cəmiyyətdə konstruktiv əməkdaşlığın qurulması, vətəndaş həmrəyliyi prinsipinin ön plana çıxmasına istiqamətlənmişdir. Siyasi transformasiya prosesində hüquqi dövlət quruculuğuna və vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar olmasına əsas diqqət yetirilmişdir. Ümumiyyətlə, ulu öndərin rəhbərliyi altında transformasiya prosesinin aşağıdakı sahələri əhatə etdiyini söyləmək mümkündür:

1. *Demokratik tələblərə uyğun olaraq ölkədə yeni hüquqi dövlətin,*

vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasına start verilməsi;

2. Hakimiyyətin xalq iradəsi əsasında formalaşması və seçkili orqanlar vasitəsilə ifadə olunması, bunun üçün müvafiq qanunvericilik bazasının formalaşdırılması;

3. İctimai-siyasi proseslərdə sosial, siyasi, dini, irqi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq vətəndaşların iştirakının, hüquq və azadlıqlarının təmin olunması;

4. Təkpərtiyahı sistemdən çoxpartiyalılığa keçid əsasında siyasi sistemin inkişaf etdirilərək daha təkmil hala gətirilməsi;

5. Cəmiyyətdə milli həmrəyliyin formalaşdırılması, mövcud resursların dövlət quruculuğu prosesində iştirakının təmin edilməsi;

6. Demokratik dəyərlər əsasında siyasi mədəniyyətin formalaşdırılması, ölkənin sürətli inkişafının reallaşdırılması, dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və s.

Bütün bunlar ümummilli ideoloji dəyərlər əsasında həyata keçirilərkən siyasi transformasiyanın uğurunu da şərtləndirən amillər olmuşdur. Bununla ictimai-siyasi, mənəvi-ideoloji, eləcə də sosial-iqtisadi transformasiyanın mühüm mərhələsi başlanmışdır.

Amma cəmiyyətin burada iştirakının təmini üçün dövlətin informasiya müstəvisində artıq sovet dövründən fərqli olan siyasətin həyata keçirilməsi də zərurətə çevrilmişdi. Çünki bu siyasət cəmiyyətin informasiya infrastrukturunun inkişafı demək idi.

Məsələyə siyasi və ideoloji plüralizm kontekstində yanaşılması da xüsusi aktuallıq kəsb edirdi. Çünki informasiya dövlət və cəmiyyətə başlıca təsir vasitələrindən biridir. Qloballaşma şəraitində informasiyaya çıxış yollarının maksimum diversifikasiyası təmin edilməlidir. Çünki zənginlər informasiya, bilik və texnologiyalara çıxış sayəsində daha da zənginləşdikdə, kasıb təbəqə isə bu cür imkanlardan məhrum olaraq daha təminatsız vəziyyətə düşdükdə bu, dövlət daxilində və dövlətlər arasında ciddi çatlar yaradır [19, 45].

Məhz bu səbəbdən informasiya əlçatanlığının geniş müstəvidə həyata keçirilməsi inkişafın əsas şərtlərindədir. Çünki medianın manipulyasiya imkanları kifayət qədər genişdir. Bu da medianın vətəndaşların siyasi şüur və davranışına aktiv surətdə təsirin göstərməsinə şərait yaratmaqla cəmiyyətdə “dördüncü hakimiyyətin” aparıcı rolunu üzə çıxarır. Hətta son dövrlərdə bəzi tədqiqatçılar KİV-in hakimiyyəti kimi səciyyələndirilən “mediakratiya”dan belə danışırlar.

Tarixi təcrübə, xüsusən də Azərbaycanın yeni tarixi göstərir ki, media müxtəlif siyasi məqsədlərə xidmət üçün bütün texniki-ideoloji imkanlara malikdir. Bu da o deməkdir ki, cəmiyyətin gələcək inkişaf yolunun cızılmasında media əhəmiyyətli rol oynayır. Media öz zəngin resurs potensialını birləşdirərək və vahid informasiya məkanı yaradaraq, cəmiyyətin həmrəyliyinə, ümummilli ideyanın formalaşmasına kömək edə bilər.

Eyni zamanda KİV “informasiya müharibələri” sayəsində ictimai gərginlik, demokratik strukturlara inamsızlıq da yarada bilər. Bu mənada dövlət in-

formasiya siyasətində transformasiya prosesinin gedişində mediaya daim xüsusi diqqət ayrılmış, onun yeni tələblər əsasında fəaliyyətinin təmin olunması həyata keçirilmişdir. Bunlar həm də Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən informasiya siyasətinin uğurlarını şərtləndirən başlıca faktorlardan biri hesab olunurdu.

Prof. Ə.Həsənovun qeyd etdiyi kimi, azad mətbuatın inkişafına əngəl yaradan süni məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, KİV-in maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, mətbuat işçiləri ilə mütəmadi görüşlər ələməsinin yaradılması, KİV-lə bağlı problemlərə operativ və prinsiplial müdaxilə Heydər Əliyevin azad sözə və onun daşıyıcılarına münasibətini səciyyələndirən faktlardır [6, 10].

Yeni şəraitdə uğurlu informasiya siyasətinin əsasını məhz medianın təşkil etməli olduğu özünü qabarıq büruzə verirdi. Bu zərurət həm də Azərbaycanın inteqrasiya etməyə hazırlaşdığı avroatlantik məkan təcrübəsindən irəli gəlirdi.

Avroatlantik məkanda informasiya siyasətinin reallaşmasında media indinin özündə də müstəsna rola malikdir. Burada media “yumşaq güc” qismində cəmiyyətə təsir göstərən başlıca vasitə qismində çıxış edir və artıq bununla bağlı xeyli nəzəriyyə də işlənmişdir. “Yumşaq güc” konsepsiyasının əsasını qoyan C.Nay təsdiq edir ki, beynəlxalq arenada dominantlıq etməyə çalışan dövlət çoxsaylı informasiya materiallarının istehsalını da həyata keçirə bilməli, bununla təsir gücünü nümayiş etdirərək gündəmi formalaşdırmağı bacarmalıdır [21, 222]. “Yumşaq güc”ün qısamüddətli perspektivdə ən səmərəli təsir vasitəsi ictimai rəyə asanlıqla təsir göstərən, böyük sayda kütlələrin şüurunu asanlıqla qısa müddətdə manipulyasiya edən, zəruri obraz və simvolları formalaşdırən kütləvi informasiya vasitələridir [12, 16].

E.P.Proxorovun fikrincə, ictimaiyyətin hər hansı hadisəyə münasibətinin formalaşmasında əsas rol məhz mediaya məxsusdur: “Kütləvi informasiya fəaliyyəti nəticə etibarını ilə idarəedici mövqeyə təsir göstərir. İstehlakçıda məhz əldə etdiyi informasiya sayəsində dünyada reallıq barədə təsəvvür formalaşır. Məlumatlandırma nəticəsində jurnalistika informasiya istehlakçısı üzərində rəhbərlik edir” [15, 99].

Qabaqcıl dünya təcrübəsi artıq belə bir reallığı fakt şəklində meydana qoymuşdu ki, istənilən ölkənin informasiya məkanı və informasiya mühiti, informasiya ehtiyatları və texnologiyaları cəmiyyətin sosial-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni inkişafının səviyyəsini və dinamikasını müəyyənləşdirir [3].

Nəzərə almaq lazımdır ki, bu dövrdə işğalçı Ermənistan və hamiləri Azərbaycana qarşı genişmiqyaslı informasiya müharibəsi aparırdılar. Ümumiyyətlə, SSRİ-nin çöküşü fonunda belə bir reallıq üzə çıxmışdı ki, müasir dünya siyasətinin əsas tərkib hissələrindən biri məhz informasiya siyasətidir. Dünya ictimaiyyəti əmin olmuşdur ki, soyuq müharibədə amerikalıların qələbəsini təkcə müasir silah növləri, iqtisadi üstünlük yox, eyni zamanda, yeni infor-

masiya texnologiyalarından bacarıqla istifadə təcrübəsi təmin etmişdir.

1990-cı illərdə Azərbaycan təcrübəsi fonunda o da özünü qabarıq göstərirdi ki, yeni informasiya texnologiyalarına çıxışın yoxluğu dövlətin özünün də inkişafını ləngidir. vətəndaşların informasiya hücumlarından etibarlı müdafiəsinə imkan vermir. Bütün bunları əvvəlcədən görün ulu öndər Heydər Əliyevin diqqət yetirdiyi məqamlardan biri məhz ölkədə yürüdülmələn informasiya siyasəti fonunda müasir informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi, informasiya sənayesinin yaradılması, yerli informasiya resurslarından səmərəli istifadə edilməsi olmuşdur. Yürüdülmələn yeni informasiya siyasəti fonunda medianın bu istiqamətdə roluna nəzər salan Heydər Əliyev bildirirdi: “Mətbuat demokratiyanı dərinləşdirən, siyasi inkişafa təkan verən qüdrətli vasitədir. Bu gün əsas vəzifə onun geniş imkanlarından milli dövlət quruculuğunda, demokratik dəyərlərin bərqərar edilməsində, sivil vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında, islahatların həyata keçirilməsində, insanların mənəvi saflaşmasında səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir. Mətbuat həyatın güzgüsü, həqiqətin carçısı olmalıdır, insanları yüksək ideallar uğrunda mübarizəyə səsləməli və səfərbər etməlidir” [6, 24].

İnformasiya siyasətinə siyasi təsir vasitəsi və siyasi məqsədlərə nail olmaq aləti kimi də baxmaq olar, çünki informasiya siyasətinin subyektləri informasiyanın köməyi ilə insanların şüuruna, psixikasına, onların davranış və fəaliyyətinə həm dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin, həm də öz maraqları çərçivəsində təsir göstərə bilirlər. Müasir dövlətlər informasiyanın belə bir mahiyyətini yaxşı bildiklərindən ki, başqaları ilə hər hansı bir savaşa, qarşıdurma şəraitində informasiyanın gücündən öz məqsədləri naminə istifadə etməyə cəhd göstəririlər. Bu səbəbdəndir ki, bir çox ölkələrin Müdafiə Nazirliyinin tərkibində müharibə və sülh vaxtı informasiya müdaxiləsinə qarşı fəaliyyət göstərən, müvafiq xidmət bölməsi mövcuddur. 1990-cı illərdə bu məsələ Ermənistanın işğalçılıq siyasəti fonunda Azərbaycan üçün xüsusilə aktual idi. Dövlət informasiya siyasətində bütün bu məqamları nəzərə almağa məcbur idi.

Eyni zamanda, yeni siyasi şəraitdə informasiya siyasəti demokratik sistemlərin əsas struktur prinsiplərindən biri olan plüralizmin bərqərar olmasını da təmin etməli idi. Bu vəziyyətdə Azərbaycanda Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında atılan ön vacib addımlardan biri kütləvi informasiya vasitələrinin siyasi sistemin əsas institutlarından birinə çevrilməsi olmuşdur.

Ümumiyyətlə, siyasi institutlar siyasi funksiyaları, münasibətlərin, idarəetmə tiplərinin formaları və məzmununu özündə ehtiva edir [20, 52]. Belə bir amil yeni dövrdə kütləvi informasiya vasitələrinin bir siyasi institut kimi hansı vacib rolun icrasını həyata keçirdiyini daha aydın təsəvvür etməyə imkan verir. Demokratik cəmiyyətlərdə kütləvi informasiya vasitələri siyasi sistemin kommunikativ funksiyasının həyata keçirilməsi üzrə ixtisaslaşır və bu səpkidə ixtisaslaşan jurnalistika fəaliyyəti artıq informasiya qanunvericiliyi və korporativ normalarla tənzimlənir.

Belə bir vəziyyətdə informasiya siyasətinin mühüm daşıyıcı elementlə-

rindən biri qismində media çox vacib siyasi funksiyaları da həyata keçirirdi. V.P.Puqaçov medianın aşağıdakı vacib siyasi funksiyalarını fərqləndirir:

1. *İnformasiya funksiyası. Bu, vətəndaşlar və hakimiyyət orqanları üçün əhəmiyyət kəsb edən ən vacib hadisələr barədə məlumatın alınması və yayılması nəzərdə tutur.*

2. *Maarifləndirmə funksiyası kütləvi kommunikasiya vasitələrindən və digər mənbələrdən əldə edilən məlumatları adekvat qiymətləndirməyə imkan verən bilgilərin vətəndaşlara ötürülməsini təmin edir.*

3. *Siyasi-sosiallaşma funksiyası konfliktlərin həllində vətəndaşların rolunu, milli-mənəvi dəyərlərin cəmiyyətdə oturuşmasını təmin edir.*

4. *Nəzarət funksiyası ictimai rəyin nüfuzuna əsaslanır. Bu zaman media cəmiyyətin maraqları baxımından hakimiyyətin fəaliyyətini nəzarətdə saxlayır, doğru olmayan addımları tənqid hədəfinə çevirir.*

5. *Artikulyasiya və maraqların ifadə funksiyası müxtəlif sosial qrupların, eyni mövqedə olan insanların öz fikirlərini açıq şəkildə bəyan etməsini ehtiva edir.*

6. *Səfərbərlik funksiyası insanları müəyyən siyasi fəaliyyətə münasibətdə mövqelərini ifadə etməsi və ya məqsədli şəkildə bu fəaliyyətə seyrçi, laqeyd yanaşma tərzini sərgiləməsini təmin edir.*

7. *İnnovativ funksiya ictimai problemlərin ortaya qoyulması, ona diqqət çəkilməsi yolu ilə siyasi dəyişikliklərə təşəbbüs edilməsidir.*

8. *Operativ funksiya medianın müəyyən partiya və siyasi assosiasiyalara xidməti ilə bağlıdır.*

Nəhayət, daha bir funksiya cəmiyyətin özünün və ictimai rəyin formalaşdırılmasıdır [16, 47].

Dövlət siyasətinin formalaşmasında medianın rolu məhz onun siyasi imkanları ilə müəyyən edilir. Xüsusən də demokratik cəmiyyət quruculuğu prosesində istənilən nəticəni verə bilən informasiya siyasətinin hazırlanıb həyata keçirilməsi çox mühümdür. Çünki bütün bunlar nəticə etibarlı ilə ortaq məqsəd və dəyərlərin ərsəyə gəlməsi, müxtəlif sosial qruplar arasında effektiv əlaqə və dialoqun qurulmasını təmin edir.

Bir sözlə, dövlət siyasətinin formalaşdırılmasında cəmiyyətin iştirakı media olmadan mümkün deyildir. Digər tərəfdən, media dövlət siyasətinin təbliği, ümummillə səciyyə daşıyan məsələlərdə vətəndaşlarla eyni mövqenin sərgilənməsi məsələlərinə də töhfəsini verir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, demokratik bir dövrdə hakimiyyət informasiya qaynaqlarının çoxluğuna, ictimai rəyin bütün əsas çalarlarını özündə əks etdirən medianın müxtəlifliyinə müdaxilə etmir. Siyasi transformasiyaya məruz qalan cəmiyyətlərdə medianın bu missiyasının uğurla baş tutması xüsusi aktualıq kəsb edir. Çünki auditoriyaya yönəlmiş informasiyanın xarakterindən asılı olaraq cəmiyyətin, müxtəlif sosial qrupların, ayrı-ayrı şəxslərin fəaliyyəti vacib ictimai-siyasi əhəmiyyət kəsb edir.

Demokratik, hüquqi dövlətlərdə hər bir vətəndaş ölkə daxilində və dünyada nələrin baş verdiyini bilmək hüququna malikdir və bu, qanunla tənzim-

lənir. Aşkarlıq və demokratiya azad, müstəqil media olmadan mövcud ola bilməz. Açıq və informasiyalı cəmiyyətə keçid fonunda informasiya sferasına yə-tərincə diqqət ayırmayan, aktiv informasiya siyasəti yürütməyən hər hansı bir dövlət dünya birliyində layiqli yer tuta bilməz. Bundan başqa, istənilən siste-min də informasiya axını olmadan mövcudluğu mümkün görünmür. İnfor-masiya axınında pozuntular bütövlükdə sistemin özündə pozuntulara, səmə-rəliliyin azalmasına, mənfəət dərəcəsinin aşağı düşməsinə, itkilərə səbəb olur.

Azərbaycanın məhz qeyd olunan mərhələdə uğurlarını şərtləndirən başlı-ca amillərdən biri o idi ki, fikir plüralizminin bərqərar olması dövlətin siyasa-tının ana xətlərindən birini təşkil edirdi. Ulu öndər Heydər Əliyev bununla bağ-lı bildirdi: “Müstəqil, demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu prosesini ya-şayan Azərbaycan dövlətinin ictimai-siyasi həyatının bütün sahələrində olduğu kimi mətbuat və informasiya sahəsində də demokratiya prinsiplərinə dönmədən əməl olunur. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyasında təs-bit olunmuş fikir və söz azadlığı, siyasi plüralizm mətbuat və informasiya sa-həsində Azərbaycan dövlətinin yeritdiyi siyasətin əsasını təşkil edir” [6, 17].

Siyasi plüralizm çox vaxt demokratiyanın ruhu adlandırılır və ifadə azad-lığı üzərində qurulan ictimai-siyasi inkişafın mənbəyi kimi qiymətləndirilir. Siyasi plüralizm ideoloji amillərlə sıx bağlıdır. obrazlı şəkildə ifadə etsək, ideoloji “qablaşdırmada” siyasi plüralizm siyasətdə mövqelərin, fikirlərin müxtəlifliyini əks etdirir və bu da nəticə etibarilə siyasi problemlərin optimal həll yollarını tapmağa imkan verir.

Azərbaycanda siyasi plüralizm şəraitində – azərbaycançılıq ideyasının ərsəyə gəlməsi, əhalinin ən müxtəlif təbəqələri üçün integrativ rol oynaması, dövlətin, vətəndaşların tələpəli mənaflərinə cavab verməsi Heydər Əliyevin Azərbaycan qarşısında daha bir misilsiz xidmətlərindən biri olmuşdur. Bu gün də sözügedən ideologiya Azərbaycanın tərəqqisinə, güclənməsinə, xalqın həm-rəyliyinə öz töhfəsini verir. Yürüdülmən informasiya siyasətinin kökündə həmin ideologiya aparıcı mövqelərini qorumaqda davam edir.

Siyasi plüralizm eyni zamanda liberalizmin əlamətidir və burada heç bir institut, o cümlədən də hər hansı bir şəxs hakimiyyətə tam nəzarət imkanlarını ələ keçirə bilməz. Hakimiyyət qolları arasında münasibətlər isə sosial tərəf-daşlıq və razılıq əsasında tənzimlənir. Ölkəmizin yeni müstəqillik tarixində dövlətin və cəmiyyətin ideologiyası, siyasi plüralizm, eləcə də insan hüquqları və azadlıqları, o cümlədən söz azadlığı, dövlətin dünyəvi xarakteri kimi mühüm prinsiplər Azərbaycan Konstitusiyasında əks olunmuşdur.

Siyasi plüralizmin qaydalarının əsasında cəmiyyətdə əmin-amanlıq və qarşılıqlı razılığın qorunması mütləq dəyər kimi qəbul olunur: əgər qaydalar cəmiyyətin qəbul edilmiş mənaevi, iqtisadi və siyasi əsaslarına qarşı yönəl-məyibsə, zoraklığa əsas yaratmırsa bütün mövqe və maraqlar qanuni sayılır [11, 151]. Burada diqqət insanın yalnız siyasi azadlığına deyil, ilk növbədə siyasi münasibətlərin qrup, kollektiv məzmununa yönəlir. Uzun müddət siyasi plüralizm konsepsiyası əsas hərəkətverici qüvvəsi öz siyasi maraqlarını mü-

dafiə edən siyasi qrupların “plüralist demokratiya” nəzəriyyəsinin əsasını təşkil etmişdir. Bu halda demokratiyanın məqsədi cəmiyyətdə plüralizmin inkişafını stimullaşdırmaq, vətəndaşlara maraqlarını ifadə etmək və kompromislər əldə etmək imkanı verməkdir. Elə ikinci dəfə hakimiyyətə gəldikdən sonra Heydər Əliyev Azərbaycanda demokratiyanın plüralist modelinin tətbiq edilməsinin zərurliyini xüsusi olaraq vurğulamışdır. Ulu öndər qeyd edirdi ki, bizim qurduğumuz hüquqi dövlət plüralist demokratiyaya əsaslanmalıdır.

İndinin özündə də inkişaf etmiş müasir Qərb ölkələrində plüralist demok-ratiya modeli geniş yayılmışdır. Plüralist demokratiya modelini xarakterizə edən əsas əlamətlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. *Demokratik siyasi sistemin əsas elementi maraq qruplarıdır;*
2. *Ümumi iradə müxtəlif qrupların münaqişəli əlaqələrinin və kompromislərinin nəticəsində yaranır;*
3. *Qruplar arasında rəqabət və tarazlığın təmin olunması;*
4. *Qrup və fərdi maraqlar siyasətin əsas aparıcı qüvvəsidir;*
5. *Dövlər sosial əlaqələrin fəal təminatçısı rolunda çıxış edir;*
6. *Dəyərlərin konsensus yolu ilə əldə olunması;*
7. *Ən əsas qrupların demokratik təşkili;*
8. *Hakimiyyətin müxtəlif təsir mərkəzləri arasında diffuziyası (bölünməsi) [1].*

Siyasi plüralizm ideyasının mərkəzində fərd yox, mütəşəkkil qrup dayanır. Siyasətin əsas subyekti qismində isə xalq və fərd deyil, qruplar çıxış edir. Bu cür qruplar qismində adətən, siyasi partiyalar çıxış edir. Azərbaycanda çoxpartiyalılığın inkişafı bu zəmində daim diqqət mərkəzində saxlanılmış, 1993-cü ildən etibarən sözügedən proses geniş vüsət almışdır. Hazırda ölkədə fəaliyyət göstərən belə partiyaların sayı 50-dən çoxdur və onların fəaliyyəti “Azərbaycan Respublikasının siyasi partiyalar haqqında” qanunu ilə tənzim-lənir.

Bununla yanaşı, ölkəmizdə demokratiya və plüralizmin inkişafında və-təndaş cəmiyyətinin əsas atributlarından sayılan qeyri-hökumət təşkilatları bö-yük rol oynayırlar. Dövlət müstəqilliyi bərpa olunduqdan sonra Heydər Əli-yevin diqqət yetirdiyi məqam ölkəmizdə çoxsaylı qeyri-hökumət təşkilatlarının yaranması olmuş, onlar da öz növbəsində vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması prosesini daha çevik hala gətirmişlər.

Siyasi-ideoloji plüralizm şəraitində həm demokratiyanın davamlı inki-şafı, həm də buna müvafiq informasiya siyasətinin həyata keçirilməsində media yenə əvvəlki kimi vacib missiyaların daşıyıcısı rolunu məharətlə ifa edir. Çünki hazırda dövlətin ictimai-siyasi həyatında informasiya amili və bu informa-siyanın çevik şəkildə cəmiyyətə ötürülməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Han-sısa məlumatın çevik şəkildə hazırlanıb cəmiyyətə ötürülməsində ən effektiv vasitə isə məhz mediadır. Müasir dünyada kütləvi informasiya vasitələri cə-miyyətin siyasi həyatında çox mühüm rolun icraçısıdır və toplumun həyati fəaliyyətində kreativ funksiyaları icra etməklə böyük təsir gücünə malikdir [9].

Hazırda dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrində olduğu kimi Azərbay-

canda da media informasiya təminatı ilə yanaşı, ideoloji müstəvidə milli maraqların qorunmasına yönəlmiş mənzərənin formalaşdırılmasına əvəzsiz töhfələr verir. M.Parentiyə görə, media sosial-siyasi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan informasiya və dezinformasiyanın böyük hissəsini hazırlayaraq cəmiyyətə ötürür: “Bizim problemə, hadisəyə münasibətimiz, hətta yaşamamız, nəyin problem, nəyin adi hadisə olduğunu müəyyənləşdirməyimiz belə kommunikasiya dünyasına nəzarət edənlər tərəfindən təyin olunur” [13, 216].

Digər tərəfdən, beynəlxalq siyasi müstəvidə aktiv oyunçu roluna iddia edən bir çox ölkələr mövqelərini həm ölkə daxilində, həm də xaricdə fəal təbliğ etmək məqsədilə çoxsaylı informasiya kanallarına malik olmağı əsas məqsədlərdən biri kimi qəbul edirlər. Günümüzdə Qərbi ölkələri, Rusiya təcrübəsində bu fakt özünü kifayət qədər aydın şəkildə büruzə verir. Azərbaycanda qeyd edilən istiqamətdə son illərdə mühüm addımlar atılır, amma bu, daha çox ölkə həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmağı, ölkə barədə yanlış məlumatların aradan qaldırılmasını hədəfləyir.

Prezident İlham Əliyev bununla bağlı bildirir: “Əvvəlki illərdə bizə qarşı koordinasiya edilmiş çox ciddi və çirkin informasiya kampaniyaları aparılırdı ki, guya Azərbaycan geridə qalmış dövlətdir, Azərbaycanda inkişaf, demokratiya yoxdur. Bunun məqsədi bəllidir – həm bizi öz təsiri altına salmaq, nəyəmə məcbur etmək və ümumiyyətlə, ölkə haqqında mənfi imic yaratmaq və ondan sonra öz maraqlarını rahatlıqla təmin etməkdir. Ona görə biz çalışırıq ki, Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdıraq və o qədər də geniş imkanlarımız yox idi. Bu gün bu imkanlar var. Yaxın tarix onu göstərir ki, biz bu istiqamətdə kifayət qədər geniş imkanlara maliklik. Həm dövlət, həm də media orqanları bu istiqamətdə fəal işləyirlər. Məni sevindirən hal odur ki, biz vahid siyasət aparırıq. Çünki dövlət və media milli maraqları müdafiə edir. Çünki ümummilli məsələlərdə heç bir kənar fikir ola bilməz. Ona görə biz bundan sonra da çalışmalıyıq ki, Azərbaycan haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdıraq, ölkəmizi daha yaxşı tanıdıqlar, daha çox hörmət etsinlər [7].

Beynəlxalq münasibətlərdə dünya ictimaiyyətinin rəyi vacib faktora çevrildikdən bəri Azərbaycan da daxil olmaqla dövlətlərin xarici siyasətlərində media resurslarının xüsusi çəkisi sürətlə artır. Qeyd olunan xüsusda liderlik isə ABŞ-a məxsusdur. ABŞ lazımı informasiya imici yaratmaq üçün xüsusi media-strukturlar formalaşdırmışdır. Belə vəziyyətdə cəmiyyətin təhlükəsiz və sabit inkişafı media və dövlətin qarşılıqlı əlaqə mexanizmlərindən xeyli dərəcədə asılı vəziyyətə düşür. Qarşılıqlı əlaqələr zamanı vətəndaşların, vətəndaş cəmiyyətinin, dövlətin maraqlarının effektiv şəkildə müdafiəsi olduqca zəruridir. O da qeyd olunmalıdır ki, media və hakimiyyətin qarşılıqlı əlaqələri kifayət qədər mürəkkəb, ziddiyyətli prosesdir, amma onun yekun effekti vətəndaş cəmiyyətinin təhlükəsizliyini, fərdlərin dayanıqlı inkişafını təmin etməkdir [18, 38].

Azərbaycanda həyata keçirilən informasiya siyasəti kontekstində dövlət və media arasında qarşılıqlı münasibətlərin yüksək səviyyədə qurulması özünü getdikcə daha qabarıq göstərir. Medianın özünütənzimləmə orqanı və dövlət

qurumları ilə mətbuat arasında münasibətlərin nizamlanması funksiyalarını yerinə yetirən müstəqil Mətbuat Şurasının, “Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi Konsepsiyası”nın tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun yaradılması, eləcə də dövlət tərəfindən atılan digər konstruktiv addımlar nəticəsində Azərbaycanda azad, plüralist media formalaşmışdır. Azərbaycanın mövqelərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması, ölkəmiz haqda dünya ictimai rəyinin müsbət məqamlar üzərində köklənməsi medianın vacib vəzifələri sırasında yer alır.

Bütün bunların kontekstində 2003-cü ildə Azərbaycanda milli transformasiyanın yeni mərhələsinin başlanması özünü dövlətin informasiya siyasətində də bariz surətdə nümayiş etdirmiş, azad informasiya mühitinin və müstəqil media vasitələrinin yaradılması siyasəti yeni bir vüsət almışdır.

Cəmiyyətdə yeni texnologiyaların tətbiqi ilə informasiya dövriyyəsi və mübadiləsinin daha geniş bir miqyas alması informasiya siyasətini əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirmişdir ki, bu da demokratik tərəqqinin vacib məqamları sırasında yer almaqdadır. Ümumiyyətlə, Prezident İlham Əliyevin ulu öndər tərəfindən mükəmməl şəkildə və böyük dəqiqliklə qurulmuş sabit siyasi sistemi dövrün çağırışlarına cavab verəcək bir formada daha da inkişaf etdirməsi ölkənin siyasi-iqtisadi yüksəlişində yeni bir mərhələ açdı: “Prezident İlham Əliyevin prezidentliyinin əsas konsepsiyası güclü iqtisadi bazanın formalaşdırılmasından ibarət idi. Bu konsepsiya kütləvi şüurun və cəmiyyətin sosiomədəni bazasının mərhələlərlə postindustrial dəyərlər və demokratik ənənələr məcrasına transformasiyasına imkan yaratmalıdır. Bununla bərabər, geostrateji və geoiqtisadi məsələlər kompleksini həll etmək, milli tərəqqinin sabitliyini və davamlılığını təmin etmək, ölkəni beynəlxalq münasibətlərin obyektinə deyil, bu münasibətlərin subyektinə çevirmək lazım idi, çünki Yeni Dünya Nizamını formalaşdıran ümumdünya transformasiyaları dövründə Azərbaycanın global proseslərdə iştirakının təmin edilməsi son dərəcə zəruridir” (5). Ötən müddəti akad. R.Mehdiyev tərəfindən adı çəkilən vəzifələrin uğurla həyata keçirildiyini, Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlərin fəal subyektinə çevirildiyini, artıq öz şərtlərini diqtə edəcək regional lider dövləti statusunu daha da möhkəmləndirdiyini ortaya qoyur.

ƏDƏBİYYAT

1. Əsgərov Z. Heydər Əliyev siyasətində demokratiya və plüralizm. “Azərbaycan” qəz., Bakı, 2014, 06 may
2. Heydər Əliyev: Müstəqilliyimiz əbədidir (çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, müraciətlər, fərmanlar). I cild. Bakı: Azərneşr, 1993.
3. Həsənov Ə. Azərbaycan Respublikasında informasiya fəaliyyəti və təhlükəsizliyi siyasəti. “Geostrategiya”, Bakı, 2014, 31 mart
4. Həsənov Ə. Əbədiyaşarlıq rəmzi. “Geostrategiya”, Bakı, 2017, 10 may
5. Mehdiyev R. “Xalq qəzeti”. 16 yanvar 2008.
6. 135 illik yol. Bakı, 2010, 224 s.

7. <http://www.president.az/articles/24740> 16.01.2018
8. Алмонд Г. Политическая теория и политическая наука. СПб., 2004, 293 с.
9. Бритков В.Б., Дубовской С.В. Информационные технологии в национальном и мировом развитии//Общественные науки и современность, 2000, № 1.
10. Даль Р. Введение в теорию демократии. М., 1992, 321 с.
11. Огородников В.П. Лекция 6. Философские основания науки//История и философия науки: учебное пособие для аспирантов. Издательский дом «Питер», 2013, 151с.
12. Панова Е.П. «Мягкая власть» как способ воздействия в мировой политике: автореф. дисс. ... канд. полит. наук. М., 2012.
13. Парентти М. Демократия для немногих. М., 1990, 424 с.
14. Попова О.В. Политическая идентификация в условиях социальной трансформации. М.: 2003, 357 с.
15. Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики: учебн. для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности «Журналистика» Е.П. Прохоров. 6.-е изд. М.: МГУ, 2005, 321с.
16. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. 4-е изд., перераб. и доп. М.: 2005, 479 с.
17. Радаев В.В. Экономическая социология. М., 2005, 294 с.
18. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. /Э.Тоффлер. М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002, 426 с.
19. Федотов М.А. Право массовой информации в Российской Федерации. М.: Международные отношения, 2002, 624 с.
20. Хабермас Ю. Демократия, разум, нравственность. Московские лекции и интервью / под ред. Н.В.Мотрошиловой. М., 1995, 286 с.
21. Joseph Nye, Jr. The Paradox of American Power: Why the Worlds Only Superpower Cant Go It Alone. Oxford University Press, 2002, 541 p.
22. V.Bunce. "Comparing East and West". "Journal of Democracy", v. 6, No 3, 1995, p.92.

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА АЗЕРБАЙДЖАНА В УСЛОВИЯХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Х.Г.НИЯЗОВ

РЕЗЮМЕ

Трансформационные процессы, являющиеся одним из самых противоречивых аспектов политической науки, оказывают серьезное влияние на социальную жизнь стран и изменяют традиционные стандарты в обществах. В статье рассматривается важная роль информационной политики в жизни гражданского общества в условиях политических трансформаций. Научными фактами обосновывается то, что информационная политика является одним из основных факторов в процессе построения правового демократического государства. Наряду с этим, глубоко исследуются сущность, содержание и пропагандистские возможности информационной политики в контексте научно-теоретических исследований зарубежных ученых. В статье анализируется взаимодействие между информационной политикой, осуществляемой в Азербайджанской Республике, построением правового государства и проводимыми демократическими реформами, а также исследуется их взаимосоординирующая деятельность.

Ключевые слова: демократия, политическая система, гражданское общество, информация, правовое государство, политическая трансформация

INFORMATION POLICY OF AZERBAIJAN IN CONDITIONS OF POLITICAL TRANSFORMATIONS

Kh.G.NIYAZOV

SUMMARY

Transformational processes, which are one of the most controversial aspects of political science, have a serious impact on the social life of countries and change traditional standards in societies. The article considers the important role of information policy in the life of civil society in the context of political transformations. Scientific facts justify the fact that information policy is one of the main factors in the process of building a legal democratic state. Along with this, the essence, content and propaganda possibilities of information policy in the context of scientific and theoretical studies of foreign scientists were thoroughly investigated. The article analyzes the interconnection between the information policy carried out in the Republic of Azerbaijan, the construction of a rule-of-law state and the ongoing democratic reforms, and also examines their inter-coordinating activities.

Key words: democracy, political system, civil society, information, rule of law, political transformation